

АНАСТАСІЯ ГЕННАДІЇВНА ВУЙМА,*Харківський національний університет внутрішніх справ;* <https://orcid.org/0000-0002-6215-5361>,*e-mail: avuima@ukr.net***ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ**

У статті здійснено аналіз положень Кримінального процесуального кодексу України та інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність експертів. Визначено та проаналізовано засади використання спеціальних знань експертів під час розслідування вбивств. Встановлено, що визначення засад використання спеціальних знань експертів, що застосовуються під час розслідування вбивств, передбачають аналіз положень нормативно-правових актів, які регламентують діяльність указаних суб'єктів. Реалізація вказаних засад можлива за рахунок законодавчо закріплених прав та обов'язків експертів і залежить від безпосередньої форми використання спеціальних знань.

Ключові слова: *засада, спеціальні знання, кримінальне провадження, вбивство, експерт.*

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Дискусійність питань участі фахівців у кримінальних провадженнях підтверджується численними науковими працями учених-процесуалістів та криміналістів, а також практиків, яких віднесено Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) до сторін та учасників кримінального провадження.

Конституцією України гарантується, що ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язком держави є захист життя людини, тому воно є об'єктом кримінально-правової охорони. У випадку протиправного позбавлення життя людини, відповідно до вимог КПК України, розпочинається кримінальне провадження, що передбачає проведення комплексу процесуальних дій, залучення різних за статусом учасників, встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення.

Така велика кількість дій обумовлена завданнями кримінального провадження, зокрема щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнений до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений. Усі кримінальні провадження, розпочаті за фактом вчинення вбивств, передбачають залучення фахівців, тобто експертів та спеціалістів.

Наше дослідження спрямоване на визначення правових та організаційних засад використання спеціальних знань експертів під час розслідування вбивств. Актуальність дослідження обумовлена необхідністю правильного розуміння, тлумачення та дотримання вка-

заних засад працівниками правоохоронних органів, а також самими експертами під час здійснення кримінального провадження.

Стан дослідження проблеми

Проблеми використання спеціальних знань, розвитку та становлення судових експертиз досліджувались В. П. Бахіним, В. Д. Берназом, Р. С. Белкіним, А. І. Вінбергом, В. І. Галаганом, О. О. Закатовим, В. О. Коноваловою, О. М. Ларінім, І. М. Лузгінім, В. Г. Лукашевичем, Є. Д. Лук'янчиковим, Н. Т. Малаховською, Х. А. Сабіровим, М. В. Салтевським, З. М. Соколовським, В. В. Тищенком, В. Ю. Шепітьком, В. І. Шикановим, А. Р. Шляховим, М. Г. Щербаковським та ін.

У свою чергу, особливості використання спеціальних знань під час розслідування певних категорій вбивств розглядалися Р. Х. Бічурінім [1], В. В. Невгадом [2], Т. В. Ганжею [3]. Проте, незважаючи на вагомий внесок вказаних учених, актуальними залишаються питання щодо визначення та аналізу правових засад використання спеціальних знань експертів під час розслідування вбивств. Вивчення та дотримання зазначених засад визначають зміст діяльності експертів, а також можливість використання результатів такої діяльності у кримінальних провадженнях.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є надання характеристики правовим та організаційним засадам використання спеціальних знань експертів під час розслідування вбивств.

Для досягнення мети поставлені такі завдання:

- дослідити та проаналізувати положення нормативно-правових актів, що регламентують діяльність експертів у межах кримінального провадження;
- визначити та охарактеризувати правові й організаційні засади використання спеціальних знань експертів під час розслідування вбивств.

Наукова новизна дослідження

Визначено та надано характеристику правовим та організаційним засадам використання спеціальних знань експертів під час розслідування вбивств.

Виклад основного матеріалу

Отже, під засадами слід розуміти принципи, базові фундаментальні ідеї, вихідні положення, правила поведінки [4]. У свою чергу, засади використання спеціальних знань можна класифікувати на правові та організаційні. Під правовими засадами розуміються принципи, визначені кримінальним процесуальним законодавством та іншими нормативно-правовими актами, що регламентують діяльність експертів у кримінальних провадженнях. До організаційних засад слід відносити ті положення, що стосуються нормативно визначених процедурних особливостей залучення експертів до кримінальних проваджень.

Так, КПК України не містить положень, що прямо визначають засади використання спеціальних знань експертів, проте ним визначені загальні засади кримінального провадження, яким повинні відповідати зміст та форма кримінального провадження¹. Серед них такі засади: верховенства права, законності, рівності перед законом і судом, поваги до людської гідності, забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла чи іншого володіння особи, таємниця спілкування, невтручання у приватне життя, недоторканність права власності. Варто зазначити, що вказані положення також закріплені і в Конституції України.

Відповідно до ст. 68 Конституції України кожен зобов'язаний неухильно додержувати-

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 12.04.2012 № 4651-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 30.01.2020).

ся вказаних положень². Тому вважаємо доцільним зазначити, що застосування спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, зокрема вбивств, у будь-якому випадку має здійснюватися з дотриманням засад законності, верховенства права, рівності перед законом і судом, поваги до людської гідності тощо, оскільки їх недотримання тягне за собою відповідальність, встановлену законом для будь-якого громадянина, і діяльність експертів не є виключенням.

Безпосередньо правові засади, що визначають діяльність експертів, визначені у Законі України «Про судову експертизу», серед яких такі: законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження³. Надамо їм коротку характеристику.

Так, законність передбачає, що експерти під час проведення експертизи зобов'язані неухильно дотримуватися вимог Конституції України, КПК України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною радою України, вимог інших актів законодавства.

Що стосується повноти дослідження, то ця засада закріплює необхідність здійснення об'єктивного та всебічного дослідження об'єктів, явищ та процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, і, як наслідок, надання відповідного висновку з питань, що виникають під час кримінального провадження. Таким чином, зрозуміло, що засади об'єктивності та повноти досить тісно пов'язані між собою.

Детально вимоги щодо об'єктивності, всебічності і повноти експертного дослідження відобразили у своїх працях Ю. Г. Корухов та В. Ф. Орлова. Вчені стверджують, що обов'язковою умовою об'єктивності експерта та відсутності в його діях суб'єктивізму є його компетентність та неупередженість. Обставини провадження, що досліджуються під час проведення експертного дослідження, можуть відобразитися емоційним навантаженням, розхитуючи безпристрасність експерта. Вимога

² Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 30.01.2020).

³ Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 30.01.2020).

всебічності охоплює формування вихідних даних для експертного дослідження, формування і перевірку експертних версій, виявлення та оцінку ознак об'єктів, оцінку результатів дослідження. Повнота дослідження характеризується з урахуванням відповідей експерта, охоплення обсягу об'єктів експертизи, використання всього арсеналу експертних методів [5, с. 33].

Реалізація засад щодо об'єктивності, всебічності і повноти експертного дослідження можлива завдяки правам експерта, закріпленим на законодавчому рівні. Так, наприклад, відповідно до положень КПК України експерт має право знайомитися з матеріалами кримінального провадження, заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків, ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, що мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання тощо. Крім цього, у КПК України закріплено, що експерт може відмовитися від надання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків¹.

Незалежність судового експерта передбачає те, що інші особи не можуть втручатися у процес проведення експертизи, а експерт не перебуває у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого. Крім того, за наявності вказаних у КПК України підстав², експерт не має права брати участь у кримінальному провадженні, що виключає можливість упередженості, необ'єктивності експерта та його заінтересованості в результатах кримінального провадження.

Отже, правові засади кримінального провадження, визначені у КПК України та Законі України «Про судову експертизу», мають бути дотримані кожним учасником кримінального провадження і можуть бути віднесені до правових засад використання спеціальних знань експертів під час розслідування вбивств.

До того ж до правових засад використання спеціальних знань експертів під час розслідування вбивств можуть бути віднесені положення щодо правильності висновку експерта та науковості, а також недопустимості розго-

лошення відомостей кримінального провадження.

Що стосується правильності висновку експерта, то вимоги щодо його форми і змісту встановлені КПК України, а правильність викладених висновків гарантується положенням про наявність кримінальної відповідальності за завідомо неправдивий висновок. Таким чином, указана засада опосередковано знаходить своє нормативне закріплення у кримінальному процесуальному законодавстві.

Крім того, правильність отриманих висновків експертом забезпечується завдяки іншій zasadі – науковості. Так, з метою виконання певного експертного завдання експертами застосовуються відповідні методи дослідження, методики проведення судових експертиз, а також нормативно-правові акти та нормативні документи (міжнародні, національні та галузеві стандарти, технічні умови, правила, норми, положення, інструкції, рекомендації, переліки, настановчі документи Держспоживстандарту України), а також чинні республіканські стандарти колишньої УРСР та державні класифікатори, галузеві стандарти та технічні умови колишнього СРСР, науково-технічна, довідкова література, програмні продукти тощо. Визначення способу проведення експертизи (вибір певних методик, (методів дослідження)) належить до компетенції експерта³.

Тобто засада науковості передбачає, що експерт зобов'язаний проводити експертизу з урахуванням сучасних досягнень науки та техніки, на підставі загальноприйнятих наукових і практичних даних, відповідно до положень нормативно-правових актів, з можливістю подальшої перевірки отриманих ним висновків.

Оскільки експерт зобов'язаний не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням покладених на нього обов'язків, необхідно зазначити про таку засаду, як недопустимість розголошення відомостей кримінального провадження.

Визначення організаційних засад використання спеціальних знань експертів та аналіз положень КПК України надає можливість стверджувати про наявність двох підстав для

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 12.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 30.01.2020).

² Там само.

³ Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 р. № 53/5 : Наказ М-ва юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0001-13> (дата звернення: 30.01.2020).

залучення експерта до кримінального провадження – юридичної та фактичної.

Юридичною підставою для участі експерта у кримінальному провадженні є наявність доручення, яким відповідно до ст. 243 КПК України він залучається до проведення експертизи¹. При цьому положення вказаної статті визначають необхідність залучення експерта саме окремим дорученням. На практиці таке доручення набуває вигляду постанови про призначення експертизи у випадку призначення експертизи слідчим, прокурором, ухвали – у випадку призначенням експертизи слідчим суддею, судом за клопотанням сторони захисту.

Фактичною підставою для участі експерта у кримінальному провадженні є необхідність з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, якщо для цього необхідні спеціальні знання.

Метою залучення експерта є з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, для вирішення яких необхідні спеціальні знання.

Варто зазначити, що КПК України закріплено вичерпний перелік підстав, за яких слідчий, прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи, переважна більшість яких стосується саме кримінальних проваджень, розпочатих у зв'язку із вчиненням вбивств.

Висновки

Отже, КПК України окремо не визначає засади використання спеціальних знань експертів у кримінальних провадженнях, однак містить вичерпний перелік загальних засад кримінального провадження, які разом з тими, що визначені у Законі України «Про судову експертизу», становлять правові засади використання спеціальних знань експертів.

Таким чином, до правових засад використання спеціальних знань експертів під час розслідування вбивств слід віднести такі: верховенства права, законності, рівності перед законом і судом, поваги до людської гідності, забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла чи іншого володіння особи, таємниця спілкування, невтручання у приватне життя, недоторканність права власності, законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження.

До того ж перелік принципів судово-експертної діяльності, визначений Законом України «Про судову експертизу», слід доповнити такими категоріями, як правильність висновку експерта, науковість, а також недопустимість розголошення відомостей кримінального провадження.

Що стосується організаційних засад використання спеціальних знань експертів під час розслідування вбивств, необхідно зважати на наявність двох підстав для залучення експерта: юридичної та фактичної, а також обов'язкові підстави залучення експерта у випадках, визначених законом.

Сформульовані висновки є теоретичними категоріями, що становлять складову тих фундаментальних підвалин діяльності експертів та працівників правоохоронних органів, що визначають зміст та напрямки їх діяльності. Правильне розуміння, тлумачення та дотримання наведених засад указаними суб'єктами є гарантіями виконання завдань кримінального провадження, здійснення швидкого, повного, неупередженого та ефективного розслідування і забезпечення кримінального провадження належними доказами. Наведені положення є перспективним напрямком для подальших наукових досліджень.

Список бібліографічних посилань

1. Бічурін Р. Х. Методика розслідування умисних вбивств з хуліганських мотивів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 20 с.
2. Невгад В. В. Методика розслідування умисних вбивств, вчинених способом, небезпечним для життя багатьох осіб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 22 с.
3. Ганжа Т. В. Методика розслідування умисних вбивств малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 26 с.
4. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодід ; Ін-т мовознавства АН УРСР. Київ : Наук. думка, 1971. Т. 2. 550 с.
5. О государственной судебно-экспертной деятельности в Российской Федерации : комментарий к Федеральному закону / под общ. ред. В. И. Илюхина, Г. Н. Колбая. М., 2002. 192 с.

Надійшла до редколегії 02.02.2020

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 12.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 30.01.2020).

ВУЙМА А. Г. ПРАВОВЫЕ ПРИНЦИПЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СПЕЦИАЛЬНЫХ ЗНАНИЙ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ УБИЙСТВ

В статье определены и проанализированы принципы использования специальных знаний экспертов при расследовании убийств. Осуществлен анализ положений уголовного процессуального законодательства и других нормативно-правовых актов, регламентирующих деятельность экспертов. Установлено, что определение принципов использования специальных знаний экспертов, применяемых при расследовании убийств, предполагает исследование нормативно-правовых актов, регламентирующих деятельность указанных субъектов. Соблюдение этих принципов обеспечивается благодаря регламентации прав и обязанностей экспертов и зависит от непосредственной формы использования этих специальных знаний.

Ключевые слова: *принцип, специальные знания, уголовное производство, убийство, эксперт.*

VUIMA A. H. LEGAL PRINCIPLES FOR THE USE OF SPECIAL KNOWLEDGE WHILE INVESTIGATING MURDERS

Based on the analysis of the Constitution of Ukraine and the Criminal Procedural Code of Ukraine, the author has established the relationship between the general principles of criminal proceedings and some provisions of the Basic Law of Ukraine.

According to the results of the analysis of the provisions of criminal procedural legislation and regulatory acts regulating the activities of experts in case of their involvement in criminal proceedings, it has been determined that the Criminal Procedural Code of Ukraine does not contain an exhaustive list of principles of applying special knowledge of experts, however some of them are defined as the principles of forensic activities in the Law of Ukraine "On Forensic Examination". For the first time, the author has determined the very general principles of criminal proceedings define the activity of experts in criminal proceedings.

The author has singled out two components in the studied category: legal and organizational ones. The author has determined what should be understood as the legal principles for the use of special knowledge of experts while investigating murders, as well as their list. It has been established that the concept of organizational principles includes procedural features of involving experts.

The author has provided a brief description of the principles of forensic activity, defined in the Law of Ukraine "On Forensic Examination". The author has suggested provisions that should supplement this Law. Besides, the author has provided examples on how the implementation of the principles established by the legislator is ensured.

It has been established that the purpose of involving an expert in criminal proceedings is to clarify the circumstances relevant to criminal proceedings, for the solution of which special knowledge is required. The author has substantiated the provisions, according to which the involvement of an expert in criminal proceedings requires the existence of two grounds: legal and factual, the content of which is revealed in the provisions of the article.

The formulated conclusions are theoretical categories that determine the direction and content of the activities of experts and law enforcement officers in case of the application of special knowledge in criminal proceedings, in particular during the investigation of murders. The practical significance of the obtained results is to ensure a prompt, complete and impartial investigation and is one of the guarantees of the tasks of criminal proceedings.

Key words: *a principle, special knowledge, criminal proceedings, a murder, an expert.*